

О. М. Маслак, к.е.н, доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті аналізується міжнародний досвід державної підтримки виробництва органічної продукції, приводяться обсяги субсидування в розвинених країнах при веденні органічного сільського господарства залежно від розміру площ, порівняння субсидій на різних етапах виробничої діяльності та різних форм непрямої державної підтримки органічного руху.

Ключові слова: державна аграрна політика, субсидії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна має торгівельні зв'язки з багатьма країнами. У свою чергу, країни Європейського Союзу є одним з найважливіших торговельних та політичних партнерів. Тому для України важливо мати внутрішні системи, які узгоджуються з системами країн ЄС, як в питаннях законодавства (гармонізація нормативно-правової бази), так і системи контролю, що зосереджується на походженні, якості та безпеці харчових продуктів. Це все стосується і органічних харчових продуктів. Існує законодавство для підтримки та регулювання органічного сільського господарства в Європейському Союзі потребує вивчення, розгляду доцільності та можливостей їх впровадження при регулюванні ринку органічних продуктів в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасний стан та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні розглядалися такими науковцями, як Артиш В.І., Зайчук Т.О., Милованов Є.В., Чайка Т.О., Шлапак В.О. та інші. Проте досвід державної підтримки ринку органічної продукції в провідних країнах розглянуті ще недостатньо, що зумовило актуальність і вибір теми статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу зарубіжного досвіду державної підтримки ринку органічної продукції та можливості його застосування при формуванні вітчизняної організаційно-правової інституції ринку органічної продукції.

Викладення основного матеріалу дослідження. У розвинених країнах світу ринки органічної сільськогосподарської продукції з кожним роком збільшуються. Одним з основних факторів розвитку таких ринків є державна підтримка. У країнах Європи розвиток органічного сільського господарства став можливим завдяки реформам аграрної політики в основі якої є державна підтримка. Наприкінці минулого сторіччя субсидування інтенсивного сільського господарства в Європейському Союзі набуло свого піку. Перевиробництво продукції негативно впливало на світову торгівлю, оскільки надлишки субсидованої продукції продавалися за демпінговими цінами у країни, що розвивалися, а підходи до ведення господарської діяльності загрожували довкіллю. Це завдавало шкоди місцевому виробництву. Понад 10 років вивчалася доцільність такої державної підтримки. Субсидії, що базуються на виробництві традиційної сільськогосподарської продукції

стали непопулярними. Тому уряди європейських країн домовилися про багатофункціональну концепцію, яку фермери виробили самостійно із споживачами.

Багатофункціональне сільське господарство (Рис. 1) широко застосовується у різних країнах у різний спосіб [1]. Органічне сільське господарство є центральним у цій новій парадигмі, яка охоплює економічні, соціальні та екологічні цінності. Сільське господарство у всьому світі знаходиться у важкому становищі та є одним з секторів, що отримують найбільшу державну підтримку. Це свідчить, що сільське господарство є більш частим суб'єктом для політичного впливу, порівняно з іншими секторами економіки. Також є величезний (та трагічний) парадокс у сільському господарстві: з одного боку, розвинені країни (включаючи усю Європу) виробляють надлишок продовольства; з іншого боку, у багатьох країнах, що розвиваються, населення голодує. Усунення цього дисбалансу полягає не в тому, щоб постійно експортувати продовольство з країн з надлишковим виробництвом до країн, що розвиваються, а для створення в усьому світі належних умов зі сталого розвитку систем власного забезпечення продовольством [2]. Першу стратегію ЄС, Спільну сільськогосподарську політику ЄС (Common Agricultural Policy, CAP) було розроблено в 1957 році. Її основною метою повне забезпечення населення продуктами харчування за доступними цінами. Ця мета була досягнута досить швидко. Субсидовані ціни на харчові продукти сприяли інтенсифікації та індустріалізації сільського господарства в багатьох країнах ЄС, а це призвело до надлишку продовольства та, на жаль, до деяких негативних наслідків, насамперед, для навколишнього середовища.

Надлишки сільськогосподарської продукції та продовольства, вироблених за кошти державних субсидій, часто експортувалися до країн, що розвивалися, що впливало на зменшення доходів аграріїв у цих країнах. Через це у 1994 році було досягнуто домовленості про лібералізацію світової торгівлі в рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), включаючи заборону прямих субсидій на виробництво продовольства. З того часу цей документ є основою для Світової Організації Торгівлі (COT, World Trade Organisation, WTO). Відтоді уряди розвинених країн (особливо в Європі та США) зрозуміли необхідність радикальних змін

у своїй аграрній політиці. У ЄС це привело до розробки Програми 2000 та подальших кроків із

загальної реформи Спільної сільськогосподарської політики ЄС (CAP).

Рис. 1. Центральне положення органічного сільського господарства у системі багатофункціонального сільського господарства

Джерело: За матеріалами М.Альтієрі, 1994 [1]

Розвинені країни не повністю відмовилися від механізмів субсидування аграрного виробництва. Проте субсидії здебільшого спрямовані на розвиток сільських територій. Тобто підтримку виробництва змінено на підтримку виробників (у формі прямих виплат), а також зроблено акцент на захист навколишнього середовища, якості та безпеки харчових продуктів, і на добробут тварин. Ці фактори спонукали уряди розвинених країн, особливо країн Європейського Союзу, до визнання переваг органічного сільського господарства та необхідності його підтримки.

Перехід до органічного сільського господарства є поступовим процесом у форматі «крок за кроком». Він використовується окремими фермерами у відповідь на можливості ринку та систему субсидій. Підтримка для органічного сільського господарства з боку Європейського Союзу послідовно зростає внаслідок того, що поступово розширюється дія Другої частини Спільної сільськогосподарської політики (2nd CAP pillar), яка складається з добровільних програм. У більшості країн Європейського Союзу органічне сільське господарство підтримується агроекологічними заходами, які компенсують фермерам втрати (або недоотримані вигоди), що пов'язані з виробництвом, а також за більш дбайливе сільське господарство, яке приділяє більше уваги захисту довкілля та належного утримання та догляду за сільськогосподарськими тваринами.

Європейський Союз розробив низку інструментів для підтримки органічного сільського господарства, одним із яких є створення інституційної основи для надання органічних субсидій у Європейському Союзі. У країнах Європейського Союзу прями виплати є доступними для всіх фермерів, які дотримуються базових вимог для захисту навколишнього середовища та утримання

тварин (система “cross compliance” у рамках Схеми єдиних виплат (single payment scheme, SPS). Органічні фермери можуть розраховувати на отримання додаткових субсидій, які зазвичай виплачуються за добровільні агроекологічні заходи. У країнах, які не належать до Європейського Союзу, субсидії застосовуються для фермерів, що займаються традиційним та органічним сільським господарством.

Реформа 2003 року Спільної сільськогосподарської політики ЄС змінила попередню систему виплат, які ґрунтувалися на показниках виробництва, на новий механізм єдиних виплат (SPS), який залежить від розміру площ у використанні. Для отримання субсидій фермерам було необхідно виконувати вимоги програми «Сприятливі умови для сільського господарства та навколишнього середовища» (Good agricultural and environmental condition, GAEC) та стандартів харчової безпеки (охорони здоров'я громадськості), здоров'я та добробуту тварин, а також збереження навколишнього середовища. Якщо фермери не виконують ці вимоги, то прями виплати можуть бути скорочені або навіть повністю припинені. Щоб мати можливість отримання виплат за Другою частиною Спільної сільськогосподарської політики, фермерам необхідно виконати усі умови Першої частини Спільної сільськогосподарської політики.

Головними цілями Другої частини Спільної сільськогосподарської політики є розвиток сільських територій та невиробничих функцій сільського господарства, що є основними користувачами земель та води у Європі. Участь фермерів у Другій частині Спільної сільськогосподарської політики є добровільною та передбачає надання субсидій за конкретні проекти. У більшості країн Європейського Союзу це є джерелом та основою для

субсидій органічному сільському господарству. Органічне сільське господарство може бути поєднане із низкою інших заходів Другої частини наприклад, ландшафтно-екологічним менеджментом. Це свідчить, що органічні фермери можуть бути серед фермерів, які отримують найбільші субсидії.

Основою визначення органічних продуктів є те, що їх виробники підлягають до спеціальних перевірок. Це дає споживачу гарантію контрольованого процесу виробництва. Інспектування та сертифікація може виконуватися державними або приватними контролюючими органами, хоча останні повинні працювати під державним наглядом. Органічні харчові продукти мають вищу ціну, які, окрім субсидій, компенсують виробникам вищі витрати та нижчу врожайність. Більш висока ціна на органічну продукцію є головним стимулом для розвитку органічного сільського господарства.

Основою нормативно-правової бази в органічному виробництві ЄС є Постанова Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та Постанова Комісії (ЄС) № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів». Вони визначають методи виробництва, інспектування та сертифікації органічних господарств, переробних підприємств, імпортерів та трейдерів, а також системи нагляду на європейському рівні.

Розвиток органічного сільського господарства ґрунтується на зацікавленості фермерів до використання систем сільського господарства, які не шкодять природі та підтримуються споживачами, які купують органічні продукти за вищими цінами. Це є базовими передумовами, без яких навіть більш сильна державна підтримка не буде ефективною для розвитку органічного сектору.

Україна, де державна підтримка розвитку ор-

ганічного сільського господарства перебуває на ранніх стадіях, може багато чому навчитися на досвіді інших країн щодо можливостей і видів підтримки органічного сільського господарства та налагодити співробітництво між державою, приватними та громадськими організаціями органічного сектору. Державна підтримка не обов'язково може бути тільки у формі субсидій. Надання консультативних послуг та сприяння розвитку органічного ринку можуть бути також важливими.

Швейцарія була країною-першовідкривачем в органічному сільському господарстві, і сьогодні вона продовжує утримувати цей статус. Упродовж останніх 20 років органічне сільське господарство в Швейцарії пройшло шлях динамічного розвитку. Воно пережило справжній бум в період з 1990 до 2011 року, коли кількість органічних господарств зросла з 800 до 6 тисяч. У 2011 році у Швейцарії було 123000 гектарів органічних сільськогосподарських земель, що становить 11,7% від загальної площі усіх сільськогосподарських угідь країни.

Швейцарський органічний ринок продовжує свою довготривалу тенденцію до значного зростання. Товарообіг органічного сектору в 2012 році становив 1,8 млрд. швейцарських франків. Порівняно з 1999 роком органічний ринок цієї країни зріс майже втричі. Швейцарія так як Данія, Австрія та Ліхтенштейн належить до країн з найбільшим рівнем споживання органічних продуктів на душу населення. У 2012 році швейцарські споживачі придбали органічних харчових продуктів на суму 230 швейцарських франків на душу населення [3].

Органічне сільське господарство Швейцарії підтримується частково ціновою надбавкою органічної продукції на ринку та частково державною підтримкою (як федеральним урядом, так і кантонами): прямі виплати з розрахунку на гектар, які, в свою чергу, розділяються на загальні прямі виплати та екологічну підтримку є одними з найбільших в Європейському Союзі (Таб. 1).

Таблиця 1

Розмір державних субсидій за ведення органічного сільського господарства, євро/га

Країни	Призначення сільськогосподарських угідь			
	Площі під сільськогосподарськими культурами		Площі під спеціальними культурами	
	Становлення	Розвиток	Становлення	Розвиток
Швейцарія	данні відсутні	647	данні відсутні	970
Німеччина	210	170	480	300
Франція	200	100-151	350-900	150-600
Чеська республіка	данні відсутні	155	данні відсутні	564
Польща	215,2	202,4	397	333
Країни	Призначення сільськогосподарських угідь			
	Луки / пасовища		Площі під багаторічними культурами	
	Становлення	Розвиток	Становлення	Розвиток
Швейцарія	данні відсутні	162	данні відсутні	данні відсутні
Німеччина	210	170	900	720
Франція	100	80-151	100-900	100-900
Чеська республіка	данні відсутні	89	данні відсутні	510
Польща	84,5	66,6	461,1	394,5

До трійки європейських країн з найбільшими площами відведеними для органічного сільського

господарства належить Німеччина. Наприкінці 2011 року в Німеччині нараховувалось 22,5 тисяч

органічних господарств, які обробляли понад 1 млн гектарів землі органічними способами, що становить 7,3% всіх німецьких господарств і близько 6,1% земель сільськогосподарського призначення. Найважливішими органічними сільськогосподарськими культурами в Німеччині за площею є зернові, бобові, олійні культури та овочі. Німеччина має найбільший ринок органічних продуктів на території Європейського Союзу, а на світовому рівні поступається за цим показником лише Сполученим Штатам Америки. Обсяг продажів органічних продуктів в загальному обороті харчових продуктів Німеччини збільшився з 1,48 млрд. євро в 1997 році до близько 7 млрд. євро в 2012 році, що становить 3,8% загального ринку харчових продуктів.

Починаючи з 1989 року, Німеччина підтримувала впровадження органічного сільського господарства з використанням державних коштів. З 1994 року федеральні землі виконували агроекологічні програми, які включали підтримку розвитку органічного сільського господарства. З 2007 року ці програми співфінансувалися Європейським сільськогосподарським фондом з розвитку сільських територій (European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD). У 2011 році на виробництво сільгосппродукції в органічному сільському господарстві Німеччини було отримано близько 143 млн. євро з державних фондів країни. Фінансова підтримка цих програм, забезпечувалась федеральним урядом та федеральними землями у співвідношенні 60:40, не враховуючи співфінансування ЄС. Під час перехідного періоду та періоду подальшого ведення органічного сільського господарства діяли різні ставки державної підтримки (Таб. 1). Кожна федеральна земля розробляла свою власну програму підтримки органічного сільського господарства та мала можливість збільшувати визначені ставки на суму до 20% або зменшувати їх на суму до 30 відсотків. Додатково більшість органічних господарств Німеччини можуть отримати право на допомогу до 530 євро на ферму для того, щоб відшкодувати витрати на органічну сертифікацію.

Крім прямих субсидій фермерам, федеральні та регіональні органи державної влади також підтримують ініціативи збуту та розвитку виробничо-збутових ланцюгів. У період з 2000 по 2011 роки понад 16,9 млн. євро було розподілено на підтримку становлення бізнесу для груп виробників, розробку та впровадження концепцій збуту, а також інвестицій для груп виробників або підприємств переробки та збуту, що співпрацюють з цими групами виробників, або окремими органічними фермерськими господарствами [4].

Заслугує на увагу досвід Франції у підтримці розвитку органічного сільськогосподарського руху. Франція стала найпершою країною-членом ЄС, яка впровадила механізм підтримки органічного сільського господарства в 1993 році. Завдя-

ки регіональній структурі сільськогосподарської політики в регіонах країни впроваджувалися власні заходи і види підтримки (в рамках визначених на загальнодержавному рівні). Існують певні обмеження щодо максимальних сум субсидій на одну ферму, які також відрізняються залежно від регіону Франції від 7600 євро до 30400 євро на рік.

Окрім субсидій фермери можуть також розраховувати на податковий кредит, проте його не можна отримати одночасно з виплатами на підтримку ведення органічного сільського господарства. Для фермерів у Франції є доступними податкові кредити у сумі 2500 євро на ферму на рік, та додатково 400 євро на гектар (проте не більше 4000 євро на ферму на рік). До того ж, у деяких регіонах Франції можна отримати субсидії для компенсації витрат на сертифікацію та інспектування, розмір якої змінюється залежно від регіону. Наприклад, у регіоні Ельзас 80% коштів виплачується фермерам протягом перших 2-х років, але після цього періоду право на підтримку мають тільки малі ферми з оборотом менше 30000 євро. В регіоні Пікардія фермам, які повністю здійснили перехід на органічне виробництво, компенсується 100% витрат для переходу на органічне сільське господарство (не більше 1000 євро) та 50% витрат для ферм, які перейшли лише частково [5].

Висновки. Більшість розвинених країн інтегрували органічне сільське господарство у свою аграрну політику. Це комплексне питання, яке поширюється на інші сфери соціальної політики та економіки, наприклад збереження навколишнього середовища, охорону здоров'я, регіональний розвиток, зайнятість, соціальні питання та захист прав споживачів. Недержавні об'єднання (асоціації органічних фермерів, переробних підприємств органічних харчових продуктів та трейдерів, асоціації споживачів, організації охорони довкілля, захисту прав тварин тощо) є рушійною силою та ініціаторами нових ідей для органічного руху. Створення єдиної представницької координаційної організації в кожній країні дозволяє органічному сектору вести переговори з державними органами влади з більш сильної позиції. Громадським (недержавним) об'єднанням слід усвідомити, що держава та державні органи влади відіграють ключову роль у наданні підтримки органічному сільському господарству. Субсидії для органічного сільського господарства формують основу підтримки у більшості країн світу, які розвиваються, особливо тих, де існує надання субсидій для традиційного сільського господарства. Головна мета додаткових субсидій для органічного сільського господарства є подвійною – це нагорода для органічних фермерів зі сторони держави за надання «громадських благ» (наприклад, збереження природи та біорізноманіття) та компенсація органічному виробнику за порівняно

менші врожаї за ті, що можуть бути отримані внаслідок використання інтенсивних методів виробництва. У країнах-членах Європейського Союзу субсидії для органічного сільського господарства надаються з розрахунку на один гектар площі та не мають прямого відношення до обсягів виробленої органічної продукції. Вищі субсидії зазвичай

надаються впродовж перехідного періоду, коли фермери ще не можуть розраховувати на цінову надбавку за органічний статус своєї продукції. Тож міжнародний досвід державної підтримки є корисним для України потребує проведення ретельного аналізу та розгляду можливостей його впровадження.

Список використаної літератури:

1. Альтієрі М.А. Агроєкологія: Принципи та стратегії для створення систем сталого сільського господарства. Університет Каліфорнії, м. Берклі. – 1994. -10 с.
2. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних націй (FAO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/home>.
3. Федеральне відомство сільського господарства Швейцарії (Bundesamt für Landwirtschaft): www.blw.admin.ch, про органічне сільське господарство: www.blw.admin.ch/themen/00013/00914/index.html?lang=en
4. Федеральне Міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини (BMELV), Органічне сільське господарство в Німеччині, м. Бонн, Німеччина. (Organic Farming in Germany): www.bmelv.de/DE/Landwirtschaft/Nachhaltige-Landnutzung/Oekolandbau/oekolandbau_node.html
5. Геральд Шварц, Хільтруд Ніберг, Юрн Сандерс. Кошти на підтримку органічного сільського господарства у країнах ЄС. Спеціальний випуск журналу Інститут органічного сільського господарства імені Йоганна Генріха фон Тюнена №339 (м. Гамбург, Німеччина). – 2010.

Маслак А.Н. Международный опыт государственной поддержки производства органической продукции.

В статье анализируется международный опыт государственной поддержки производства органической продукции, приводятся объемы субсидирования в развитых странах при ведении органического сельского хозяйства в зависимости от размера площадей, сравнения субсидий, на разных этапах производственной деятельности и разных форм непрямої государственной поддержки органического движения.

Ключевые слова: государственная аграрная политика, субсидии.

Maslak O.M. International experience of state support of production of organic goods.

International experience of state support of production of organic goods is analysed in the article, volumes over of subsidizing are brought in the developed countries at the conduct of organic agriculture depending on the size of areas, comparison of subsidies, on the different stages of production activity and different forms of indirect state support of organic motion.

Keywords: public agrarian policy, subsidies.

Дата надходження до редакції: 06.07.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 330.3:633

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

І. О. Федуняк, к.е.н., Бережанський агротехнічний інститут

В статті проаналізовано світове виробництво зернових та технічних культур та визначено динаміку росту виробництва за основними культурами.

Узагальнено, що з урахуванням масштабів зерновий ринок може служити в якості своєрідної моделі розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а зернова галузь України є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу.

Ключові слова: рослинництво, зернові культури, технічні культури, зерновий ринок, світовий ринок, ареал виробництва, світові лідери, інвестиції.

Постановка проблеми. Розміщення виробництва тієї чи іншої продукції в сучасних умовах повинно здійснюватися з урахуванням потреби суспільства в найважливіших продуктах харчування і сировинних ресурсах, щоб забезпечити науково обґрунтовані норми споживання на душу населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пи-

танням аналізу виробництва продукції рослинництва присвячені праці таких науковців, як: В.Г. Андрійчука, С.Ю. Андрющенка, С.М. Кваші, Ю.Я. Лузана, І.І. Лукінова, П.М. Макаренка, О.В. Нікішина, П.Т. Саблука, О.Ю. Єрмакова, О.М. Онищенко, В.В. Юрчишина, О.М. Шпичака та інших вчених. Проте дана проблематика є настільки актуальною, що потребує всебічних